

Tihomila TEŽAK-GREGL

PRAPOVIJESNO NALAZIŠTE OZALJ-STARI GRAD

UDK 903(497.13 Ozalj) »6347«

Izvorni znanstveni rad

Prapovijesna arheologija

Oeuvre scientifique originale

Archéologie préhistorique

Primljeno:

1994.03.04

Reçu:

Tihomila Težak-Gregl
HR-41000 Zagreb, Hrvatska,
Arheološki zavod
Filozofskog fakulteta,
I. Lučića 3

Prigodom restauratorskih i konzervatorskih radova na starom gradu u Ozlju otkriveni su prapovijesni kulturni slojevi s obiljem keramičkog, koštanog i kamenog arheološkog materijala. U članku se obrađuje keramika izuzetne kakvoće, obojena crvenom bojom ili oslikana, koja ukazuje na postojanje jedne lendelske kulturne pojave u sjeverozapadnoj Hrvatskoj.

Stari grad Ozalj, smješten na slikovitoj hridi što se uzdiže iznad rijeke Kupe, prvenstveno je poznat kao sjedište moćnih hrvatskih velikaških obitelji Babonića, Frankopana i Zrinskih. I prvi povijesni spomen grada iz 13. stoljeća vezan je uz Baboniće. No danas je izuzetan položaj na mjestu gdje rijeka Kupa izlazi iz bregovitog vapnenačkog krajolika u nisku pokupsku ravnicu na samom sjeverozapadnom rubu Panonske nizine, i znatno je ranije bio prikladan za naseljavanje i život ljudi. To potvrđuju nalazi paljevinskih grobova kulture polja sa žarama iskopani oko 1850. i 1886. g. na visoravni uz cestu što od Ozlja vodi na sjeverozapad put slovenske granice (Ljubić 1885: 71; Ljubić 1887: 29). Na istome je položaju 1970. i 1973. g. otkriveno i istraženo još devet žarnih grobova. Utvrđeno je da su to ostaci kasnobrončanodobnog groblja koje je djelomično uništeno u 19. stoljeću

pri izgradnji ceste, a djelomično kasnijim građevinskim radovima (Balen-Letunić 1981; Vinski-Gasparini 1983: 550, 586). Nedaleko od ovog nalazišta postoji omanja špilja, tzv. Ozaljska špilja gdje su u prošlom stoljeću također otkriveni tragovi ljudske prisutnosti, ulomci keramičkog posuđa, kameni predmeti, zub špiljskog medvjeda (Ljubić 1885: 72). O dugotrajnom nastanjanju ljudi u ozaljskom kraju svjedoče i nalazi iz špilje Vrlovke kod sela Kamanja udaljenog oko sedam kilometara zapadno od Ozlja. Opisujući ovu špilju u knjizi "Grad Ozalj i njegova okolina" E. Laszowski spominje kako je u njoj našao i "prehistoričkog i rimskog oruđa i ulomaka posuda (hrbine, terracotta), pak i rimske novce cara Claudijana II." (Laszowski 1926: 94). Godine 1957. Vrlovku obilaze speleolozi radi izradbe nacrtu špilje i obavljanja meteoroloških mjerenja. Istodobno prikupljaju i arheološki materijal nađen po površini i bočnim kanalima. Tijekom uređenja špilje iste godine kopano je i nekoliko manjih pokusnih sondi, pa je i na taj način prikupljeno nešto arheoloških nalaza (Božičević 1977: 4). Riječ je o prapovijesnoj keramici, pretežno neukrašenoj, s izuzetkom bikonične keramičke bočice ukrašene urezivanjem i bijelom inkrustacijom. Spomenuto nalazište Dimitrijević je pripisao lasinjskoj kulturi (Dimitrijević 1961: 33, 43, sl. D). Sve u svemu nalazi iz prapovijesnog vremena nisu bili osobito bogati ni brojni, ali su ukazivali na naseljenost ozaljskog prostora barem u bakrenom i osobito kasnom brončanom dobu.

Ozaljski stari grad, dobrobrano zapušten nakon drugog svjetskog rata, već je desetljećima podvrgnut restauratorskim i konzervatorskim zahvatima. Ti su radovi intenzivirani osamdesetih godina, pa je tako 1989. g. u sklopu sustavne i temeljite obnove najstarijeg objekta tzv. "žitnice", koji je smješten upravo na najisturenijoj točki iznad Kupe, obavljeno ispitivanje temelja samog objekta. Pri otkapanju temelja na površinu je izbačena određena količina ulomaka keramike za koje se ubrzo utvrdilo da su prapovijesni. To je značilo da ispod srednjovjekovnih građevina postoji prapovijesni kulturni sloj, pa su 1991. g. započeta i arheološka istraživanja starog grada Ozlja, koja su još u tijeku i kontinuirano će pratiti sve restauratorsko-konzervatorske radove.¹ Već je u prvoj kampanji 1991. g. otkrivena keramika koja se prema fakturi, oblicima i ukrasima mogla povezati s eneolitičkom lasinjskom kulturom. To je bilo i očekivano s obzirom na lasinjske nalaze u špilji Vrlovci, a i općenito u sjeverozapadnoj Hrvatskoj te susjednoj Sloveniji. Međutim, bilo je i keramičkih ulomaka koji su odudarali od poznate slike lasinjske keramografije. Iznimno kvalitetna crvena keramika, te keramika ukrašena loše očuvanim slikanim motivima upućivale su i na nešto starije razdoblje kao i na drugi kulturni krug. To se potvrdilo slijedeće godine (1992.) kada je iskopan zemunički objekt smješten u prirodnom udubljenju stijene, a u njemu veće količine fine, crveno obojene keramike i keramike oslikane crnom ili bijelom bojom nakon pečenja. Iako nije bilo tragova gornje konstrukcije, pretpostavlja se da je ovaj ukopani objekt imao stambenu namjenu. Naime u jednom je kutu bilo obilje kućnog lijepa, uočeni su ostaci peći, a i nalazi kamenih žrvnjeva, kamenog i koštanog oruđa govorili bi tome u prilog (Čučković 1992).

Iako u prapovijesnim slojevima na Ozlju ima i nalaza iz kasnog brončanog doba kao i starijeg željeznog doba, u ovom ću se radu zadržati samo na maloprije spomenutoj obojenoj i slikanoj keramici jer predstavlja novu pojavu ne samo u ozaljskom kraju već i u čitavoj kontinentalnoj Hrvatskoj. S obzirom da istraživanja još uvijek traju, a stratigrafski podaci zbog mnogobrojnih kasnijih ukopavanja, izgradnji i pregradnji nisu uvijek relevantni, analiza navedene prapovijesne keramike zasad će biti utemeljena na tipologiji oblika i ukrasa, te na usporedbama sa susjednim područjima gdje ima srodnih nalaza (Slovenija, Mađarska, Slovačka, Moravska).

Dosadašnji nalazi omogućavaju izdvajanje nekoliko kategorija keramike:

- Keramika izrađena od vrlo dobro pročišćene gline miješane s finim, sitnim pijeskom, ujednačeno propečena, ciglastocrvene boje jezgre, odnosno presjeka. Prema boji površine razlikuje se keramika koja ima tamnocrvenu prevlaku s vanjske i s unutarnje strane (na vanjskoj se naziru čak i tragovi sjajne politure), od one kod koje tamnocrvena prevlaka prekriva samo vanjsku stranu, dok je unutarnja ciglastocrvena kao i jezgra. Dio ulomaka nema tamnocrvenu prevlaku već je površina jednaka prijelomu, odnosno jezgri. Ponegdje se na površini naziru crne mrlje koje bi mogle biti tragovi tamnog slikanja, ali i mrlje nastale djelovanjem nekih organskih tvari. Samo na jednom ulomku šuplje cilindrične noge možemo s velikom vjerojatnošću pretpostaviti crno slikane motive okomitih vrpca i crta (T. 1/4; T. 2/4).

- Keramika izrađena od dobro pročišćene gline miješane s pijeskom koji sadrži i nešto krupnija zrnca kvarca i vapnenca, ciglastocrvene boje. Čitava je vanjska površina obojena tamnocrvenom ili smečkastocrvenom bojom, dok s unutarnje strane bojeni dio seže najviše 2 cm ispod usta posuda (T. 1/5,6).

- Keramika izrađena od vrlo dobro pročišćene gline miješane s finim sitnim pijeskom, svijetle boje - oker ili sivkasti oker. Na dijelu ulomaka ove vrste keramike čitava je vanjska površina premazana tamnocrvenom bojom kao i uski unutarnji rub ispod usta, dok se na nekim ulomcima smjenjuju široke okomite vrpce obojene tamnocrvenom bojom sa svijetlim površinama osnove (T. 1/8). Takvo naizmjenično nanošenje crvene boje nalazi se i na vanjskoj i na unutarnjoj strani posude. Među ovakvom keramikom uočavaju se ulomci izrazito tankih stijenki (2-3 mm).

- Keramika od dobro pročišćene gline s primjesama vrlo finog pijeska, ujednačeno propečena, svijetlo smeđe do oker boje. Ukrašena je nakon pečenja slikanjem bijelom bojom u debelim slojevima koji se lako ljušte. Ukrasni su motivi složeni od isprepletenih okomitih i izlomljenih vrpca (T. 1/2).

- Keramika od dobro pročišćene gline s primjesom finog pijeska, ujednačeno propečena, boje vrlo svijetlog okera. Na toj su podlozi tamnocrvenom bojom slikani motivi paralelnih crta (T. 1/7).

- Keramika od gline miješane s nešto krupnijim pijeskom, crvenkasto smeđe boje. Neukrašena. (T. 2/6).

S obzirom da još nije obrađen i rekonstruiran sav keramički materijal iz dosadašnjih istraživanja, možemo istaknuti samo neke od nedvojbeno zastupljenih oblika posuda. Najbrojnije su bikonične zdjele s konkavno oblikovanim vratom, prelomljenim pod tupim kutem (T. 2/1,2). Uz njih pojavljuje se zdepasti bikonični lonac s niskim cilindričnim vratom i dvije trakaste ručke koje izlaze iz oboda posude (T. 2/5) ili samo s dvije ušice ispod oboda (T. 2/6). Više ulomaka visokih šupljih nogu pokazuje da su vrlo čest oblik zdjele na visokoj nozi (T. 1/1), ali i zdjele na niskoj prstenastoj nozi. Ulomci oslikani s obje strane vjerojatno pripadaju plitkim, široko rastvorenim koničnim zdjelama, možda također na visokoj šupljij nozi. Ručke su oblikovane na dva načina: kao široke tunelaste ručke smještene odmah uz usta posude, ili kao trakaste ručkice također smještene uz ili neposredno ispod oboda posude (T. 2/5, 6). Ulomci lijevkastih, visokih vratova vjerojatno su dijelovi amfora ili vrčeva i gotovo su u pravilu vrlo tankih stijenki (T. 1/6; T. 2/4). Svakako treba spomenuti i brojne primjerke keramičkih žlica iako ne pripadaju kategoriji fine crvene keramike. Pretežno su oker ili sive boje i na njima nema vidljivih tragova slikanja. Zasada su uočene žlice sa šupljim cjevastim produžetkom za nasađivanje drška, ali i takve čiji su dršci puni i završavaju stiliziranom životinjskom glavicom.

Plastična ukrasa na ulomcima posuda uglavnom nema, osim laganog kružnog udubljenja ispod jedne bikonične zdjele ili niza malih ovalnih udubina koje kao da tvore žig.

Najbliže analogije ozaljskoj keramici nalazimo u Ajdovskoj jami u Sloveniji, u tamošnjem najdubljem sloju, odnosno u horizontu IV (Korošec 1975: 173). Keramičkih nalaza nije bilo mnogo, ali su vrlo indikativni. Riječ je o ulomku crveno obojene zdjele na nozi, o ulomcima slične posude s tragovima žućkasto-bijelog slikanja, o velikoj bikoničnoj amfori, ulomcima slične posude obojene crveno-smeđom bojom, te o više manjih ulomaka vrlo fine fature među kojima je bilo obojenih i oslikanih. Na istoj razini, mada izdvojena, bila je i jedna žlica sa cjevastim drškom (Korošec 1975: T. III/3, T. V/1, T. VI/1, T. IX/1, T. XII/1). P. Korošec ističe kao osobito zanimljive dvije vrste keramike: slikanu i obojenu. Od prve sačuvano je vrlo malo jer je boja uglavnom otpala. Slikano je žućkasto-bijelom bojom na ciglastocrvenoj obojenoj podlozi ili nešto tamnijom bojom na svjetlije crvenoj osnovi. Same motive nije bilo moguće rekonstruirati. Druga vrsta keramike, obojena, otpornija je. Korošec razlikuje posude čija je površina obojena prije pečenja od onih koje su bojane razrijeđenom ili pastoznom crvenom, tamnosmeđom ili crnom bojom nakon pečenja. Većina je još naknadno prevučena nekom smolastom masom i uglačana do visokog sjaja. Među oblicima posuda najznačajniji je tip posuda na visokoj, šupljij nozi u dvije varijante: jedna s koničnim recipijentom i druga s niskom postavljenim bikonitetom i izvijenim obodom, odnosno S-profila. Tom tipu posuda s obzirom na fakturu, boju i ukras (primjerci iz IV. horizonta Ajdovske jame imaju žućkasto-bijelo slikane motive u obliku lomljene vrpce) P. Korošec najbliže analogije vidi u moravskoj slikanoj keramici i to u njezinom I. stupnju (Korošec 1975: 180). Za veliku bikoničnu amforu s konkavno profiliranim i predimenzioniranim donjim dijelom

kaže da se u toj varijanti prvi put pojavljuje među slovenskim nalazima i da zapravo najbolje analogije ima u otprije poznatim minijaturnim posudama, odnosno bočicama (Korošec 1975: 180). Nalaze iz Ajdovske jame uz one iz Resnikovog prekopa P. Korošec je odredila kao kasnoneolitičku i eneolitičku istočnoalpsku facies lendelske skupine. Ona je po njoj nastala na temeljima dvaju kulturnih krugova, srednjoeuropskog, odnosno srednjopodunavskog i južnog, sredozemnog (Korošec 1975a: 185). Međutim prvo tipološko i kronološko vrednovanje nalaza iz Ajdovske jame datira još iz 1953. g. kada ih je J. Korošec opisao kao neku posebnu lokalnu kulturnu skupinu na koju je snažno utjecala "slavonsko-srijemska kultura" (tj. sopotska prema današnjem strukovnom nazivlju), a u oblicima posuda uočio je i utjecaje butnirske i lendelske kulture. Zbog tih je paralela nalaze iz Ajdovske jame datirao u kasni neolitik (Korošec 1953: 65). Godine 1956. slično je odredio i nalaze iz Drulovke kod Kranja kojima je odmah uočio srodstvo s onima iz Ajdovske jame, a potom i s nalazima iz Zbelova, Zreča i Brezja. U keramici svih navedenih lokaliteta zapazio je elemente butnirske, slavonsko-srijemske i lendelske kulture, ali slovenska nalazišta u cjelini ne pripisuje niti jednoj od tih kultura. Zaključuje da je riječ o lokalnoj grupi, u tom trenutku ograničenoj na područje Slovenije (Štajerska, Kranjska, dolina Krke), ali je uvjeren da će u taj kulturni krug ući i buduća nalazišta u Hrvatskoj, poglavito u dolini rijeke Kupe (Korošec 1956: 12, 13). Na veze s lendelskom kulturom navodi ga nekoliko elemenata: keramičke žlice sa cjevastim drškom, konkavna profilacija donjih dijelova posuda nasuprot zaobljenom gornjem dijelu, te konačno keramika premazana crvenom bojom nakon pečenja (Korošec 1956: 17). Godine 1960. Korošec je spomenutu kasnoneolitičku pojavu nazvao alpskom facies lendelske kulturne skupine (Korošec 1960: 47) čija neolitička osnova još nije poznata, ali njezine izvore treba tražiti u podunavskom panonskom prostoru (Korošec 1960: 47). Iako je u nekim kasnijim radovima nastojao umanjiti utjecaj i značenje lendelske kulture u oblikovanju alpske facies, štoviše čak i dvojio o ispravnosti imena kulture (Korošec 1964: 38-40), obrađujući neolitičke i eneolitičke nalaze na Ptujskom gradu, Korošec ponovo ističe prisutnost čistih lendelskih elemenata u slovenskom materijalu (Korošec 1965: 15). Problemom kasnog neolitika u Sloveniji bavio se i S. Pahič koji je na keramici zapadnoslovenskih nalazišta također uočio čitav niz lendelskih obilježja (Pahič 1976: 68, 69). Najizrazitiji lendelski elementi zastupljeni su na lokalitetu Andrenci, pa ga drži kasnoneolitičkom naseobinom i time podupire staru Koroščevu ideju o nekoj starijoj osnovi iz koje se razvila alpska facies lendelske kulture (Pahič 1976: 71).

Ozaljska slikana i obojena keramika ima dakle paralele na više slovenskih nalazišta. To su ponajprije Ajdovska jama, Drulovka i Ptujski grad (Korošec 1965: 13), no i među keramikom Resnikovog prekopa ima ulomaka posuda koje su premazane narančasto-ciglastocrvenom bojom što se otire (Harej 1975: 150). Crveno obojena keramika prisutna je i u najdonjem sloju prapovijesnog naselja Moverna Vas kod Črnomlja, teritorijalno najbližem Ozlju (Dular 1985: 101, 102). Premazivanje čitave površine posude crvenom bojom je zajedničko obilježje većine nalazišta što ih slovenski arheolozi kulturno

određuju kao alpsku facies lendelske kulture. Čini se da i u Hrvatskoj moramo računati sa srodnim nalazištima. Keramika istovrsnih obilježja otkrivena je u višeslojnom naselju kod Pepelana u Podravini.² No i među materijalom nekih otprilike poznatih nalazišta pripisanih lasinjskoj kulturi nađe se poneki ulomak keramike oslikan nakon pečenja ili premazan crvenom bojom, npr. Beketinec kod Križevaca (Homen 1990: 65, Sl. 5/5) Cerje Novo-Draguševac (Vuković 1954: 141), ili s nekih novijih nalazišta kao što je Jasenaš-Veliki Cimer (Marković 1989: 66).

Situaciju vrlo sličnu ozaljskoj nalazimo i u zapadnoj Mađarskoj, točnije u jugozapadnoj Transdanubiji u županiji Vas. Na desetak nalazišta ustanovljeni su tragovi prapovijesnih naselja koja se na osnovi keramičkih ostataka mogu pripisati lendelskoj i lasinjskoj kulturi (Károly 1992). Do godine 1973. kada je pokusno istraženo prvo od tih naselja kod mjesta Sé, u tom je dijelu Mađarske lendelska kultura bila nepoznata. Njezina prisutnost na nizu lokaliteta potakla je i brojna pitanja, od onoga kako je rana lendelska kultura smjenila transdanubijsku linearnotrakastu keramiku, kakve je veze imala sa susjednim područjima - današnjom Austrijom, Slovačkom, Slovenijom i Hrvatskom - pa do pitanja nastanka i oblikovanja eneolitičke lasinjske kulture. Prema M. Károly sav lendelski materijal sa spomenutih zapadnomađarskih lokaliteta pripada fazama II i III lendelske kulture (Károly 1992: 86). Tome u prilog govore novi oblici poput zdepastih, oštro profiliranih lonaca s lijevkastim vratom, oštro profiliranih bikoničnih zdjela, često s izvijenim obodom, nestanak slikanja, pojava monokromne crveno obojene keramike (slična tzv. lažnoj terra sigillata keramici moravske slikane keramike). Nalazišta županije Vas predstavljaju završnu fazu lendelske kulture i prijelaz prema lasinjskoj. Kasnolendelski nalazi usko su povezani s materijalom kasne moravske slikane keramike i osobito s istovremenim nalazima u Sloveniji (Károly 1992: 92, 93). M. Károly drži da se može govoriti o širem području na kojem su kulturne pojave kasnog neolitika i ranog eneolitika vrlo srodne jedna drugoj, a razlog tomu je njihov smještaj uz prirodni put što od Jadrana i podnožja Alpi vodi put sjevera. To područje uključuje sjeverozapadnu Hrvatsku, Sloveniju, rubni dio zapadne Transdanubije, Bečku zavalu i Moravsku (Károly 1992: 93).

Podudarnost ozaljske keramike sa zapadnotransdanubijskom očituje se u oblicima oštro profiliranih bikoničnih zdjela, zdepastih bikoničnih lonaca s dvije ručke koje izlaze iz oboda ili s dvije ušice neposredno ispod oboda, te u keramičkim žlicama sa cjevastim drškom, kao i u pojavi fine monokromne, crvenom bojom obojene keramike (Károly 1992: Sl. 1, 3, 4, T. 58).

Ozaljska crveno obojena i slikana keramika također pokazuje određene veze i s moravskom slikanom keramikom. Ulomcima oslikanim debelim slojevima bijele boje (T.) nalazimo analogije u stupnju III moravske slikane keramike (Podborsky 1970: 264), poglavito u keramici s nalazišta Džbanice, Znojmo-Novosady, Brno-Malomerice itd. (Podborsky 1970: T. A, G). Tim stupnjem i završava razdoblje lendelske slikane keramike, a u njemu se prvi put u Moravskoj pojavljuje i vrlo fina, dobro pečena i sjajno uglačana crvena ili smeđa keramika koja svoj vrhunac dosiže u stupnju IV moravske slikane

keramike kao tzv. lažna terra sigillata. Još je jedno obilježje zajedničko stupnju III moravske slikane keramike i naše ozaljske - tendencija prema sve oštrijom profilaciji posuda, ponajprije zdjela i lonaca (Podborsky 1970: 263, 264), dok su zdepasti bikonični lonci s niskim cilindričnim ili blago lijevkastim vratom i s dvije male ručke obilježje stupnja IV (Podborsky 1970: Obr. 13).

Na temelju svega iznesenog možemo zaključiti da je na ozaljskom starom gradu postojala jedna nesumnjivo lendelska naseobina s obilježjima kasne razvojne faze lendelske kulture. To odgovara stupnjevima III i IV moravske slikane keramike, odnosno stupnjevima II i III transdanubijske lendelske kulture. Njihovo zajedničko obilježje je povlačenje i nestanak slikanja, izuzevši bijelo pastozno slikanje, pojava fine monokromne crvene keramike, odnosno crveno obojene keramike. V. Podborsky ističe kako se upravo u kasnom razdoblju moravske slikane keramike osim tradicionalnih naselja na otvorenim ravninama ona sve češće smještaju na uzvisinama gdje će se kasnije razviti gradinska naselja (Podborsky 1970: 286). Upravo je takav slučaj s Ozljem. Doduše, na ozaljskoj keramici nedostaju neka uobičajena lendelska obilježja poput različitih plastičnih ukrasa, ali to može biti tek slučajnost jer još nije obrađen cjelokupan keramički materijal, a i istraživanje lokaliteta još je u tijeku. Svakako treba očekivati neke lokalne osebnosti s obzirom da je riječ o regionalnoj varijanti kasne lendelske kulture. Njezino, sada dokazano, postojanje ispunjava Korošćeva očekivanja od prije četrdesetak godina da će u krug alpske faciës lendelske kulturne skupine ući i buduća nalazišta u dolini rijeke Kupe u Hrvatskoj. Isto tako potvrđena je i Dimitrijevićeva ideja o pravoj alpsko-lendelskoj kulturi (a ne onoj koja bi se identificirala s lasinjskom kulturom) koja na području Slovenije predstavlja krajnju južnu periferiju lendelskog kulturnog kompleksa (Dimitrijević 1979: 347-349), ali s time da granicu treba spustiti još južnije u sjeverozapadnu Hrvatsku. Cjelokupna situacija u sjeverozapadnoj i središnjoj Hrvatskoj već je otprije upućivala na to. Ovdje je naime u srednjem neolitu živjela korenovska kultura, najjužniji izdanak kulturnog kompleksa linearnotrakaste keramike. Pod utjecajem razvijene sopotske kulture transformirala se u brezovljanski tip u kojemu je već S. Dimitrijević uočio snažne veze s lendelskim kulturnim krugom, poglavito moravskom slikanom keramikom (Dimitrijević 1979: 344-345).

Dimitrijević je alpsko-lendelsku varijantu odredio kao protolasinjsku. To je vjerojatno, ali za potpunije i pravilnije sagledanje odnosa između kasne lendelske kulture i rane lasinjske, te konačno rješenje problema nastanka lasinjske kulture, od posebnog će značenja biti dalja istraživanja prapovijesnih slojeva na Ozlju, višeslojnog naselja kod Pepelana, potom slovenskih (tu u prvom redu mislim na Movernu Vas zbog njezine jasne stratigrafije) i zapadnotransdanubijskih nalazišta. Vjerujem, međutim, da će temeljitom preispitivanju trebati podvrći i dio lokaliteta koji su dosada pripisivani isključivo lasinjskoj kulturi.

BILJEŠKE

- 1 U radovima sudjeluju Damjan Lapajne kao predstavnik nositelja projekta Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture Zagreb, arheolog Lazo Čučković, kustos Gradskog muzeja u Karlovcu kao voditelj arheološkog istraživanja, Branka Stergar, kustos Zavičajnog muzeja Ozalj, autorica članka kao stručni savjetnik te studenti arheologije Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Veliki doprinos istraživanju daje i Zdenka Stupić, ravnateljica Narodnog sveučilišta u Ozlju.
- 2 Podatak zahvaljujem K. Minichreiter koja je vodila istraživanja u Pepelanama. Inače cjelokupni rezultati još nisu objavljeni, osim u obliku prethodnih priopćenja.

POPIS LITERATURE

- Balen-Letunić 1981 D. Balen-Letunić, Grobovi kasnog brončanog i starijeg željeznog doba iz okolice Karlovca, VAMZ 3/XIV, Zagreb 1981, 11-25
- Božičević 1977 S. Božičević, Spilja Vrlovka u Kamanju kraj Ozlja, Kulturni i prirodni spomenici Hrvatske, Zbirka vodiča "Kajkavskog spravišča" 11, Zagreb 1977
- Čučković 1992 L. Čučković, Ozalj - zaštitna arheološka iskopavanja 1992. godine, Obavijesti HAD-a XXIV-3, Zagreb 1992, 49-51
- Dimitrijević 1961 S. Dimitrijević, Problem neolitika i eneolitika u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, Opus. Archaeol. V, Zagreb 1961
- Dimitrijević 1979 S. Dimitrijević, Sjeverna zona, PJZ II, Sarajevo 1979, 229-363
- Dular 1985 J. Dular, Arheološka topografija Slovenije, 11 (Bela Krajina), Ljubljana 1985
- Harej 1975 Z. Harej, Kolišče ob Resnikovem prekopu II, Poročilo IV, Ljubljana 1975, 145-170
- Homen 1990 Z. Homen, Lokaliteti lasinjske kulture na križevačkom području, Arheološka istraživanja u Podravini i Kalničko-bilogorskoj regiji, Izdanja HAD-a 14, Zagreb 1990, 51-69
- Károly 1992 M. Károly, The Early Copper Age in County Vas, Őskorunk I, Szombathely 1992
- Korošec 1953 J. Korošec, Kulturne ostaline v Ajdovski jami pri Nemški vasi, Razprave SAZU 3, Ljubljana 1953, 45-83
- Korošec 1956 J. Korošec, Neolitična naselbina v Drulovki pri Kranju, AV VII 1-2, Ljubljana 1956, 3-29
- Korošec 1960 J. Korošec, Drulovka, Zbornik Filozofske fakultete III/4, Ljubljana 1960
- Korošec 1964 J. Korošec, Kulturne ostaline na kolišču ob Resnikovem prekopu odkrite leta 1962, Poročilo I, Ljubljana 1964, 25-48
- Korošec 1965 J. Korošec, Neo- in eneolitski elementi na Ptujskem gradu, Poročilo II, Ljubljana 1965, 5-50
- Korošec 1975 P. Korošec, Poročilo o raziskovanju v Ajdovski jami 1967. leta, Poročilo IV, Ljubljana 1975, 170-209
- Korošec 1975a P. Korošec, Eneolitik Slovenije, AV 24 (1973), Ljubljana 1975, 167-216
- Laszowski 1929 E. Laszowski, Grad Ozalj i njegova okolina, Zagreb 1929
- Ljubić 1885 Š. Ljubić, Prvo otkriće predhistoričkih grobja od žara u Hrvatskoj, VHAD VII/3, Zagreb 1885, 65-72

- Ljubić 1887 Š. Ljubić, Predhistorička mogila iznad Ozlja, VHAD IX/1, Zagreb 1887, 29
Marković 1989 Z. Marković, Novi prilozi poznavanju neolitika sjeverne Hrvatske, Poročilo XVII, Ljubljana 1989, 61-83
Pahič 1976 S. Pahič, Seliščne majdbe v zahodnih Slovenskih goricah - Andrenci, Spodnji Duplek, Spodnji Porčič, Vumpah, Poročilo V, Ljubljana 1976, 29-82
Podborsky 1970 V. Podborsky, Současný stav výzkumu kultury s moravskou malovanou keramikou, Slov. Arch. XVIII-2, Bratislava 1970, 235-311
Vinski-Gasparini 1983 K. Vinski-Gasparini, Kultura polja sa žarama sa svojim grupama, PJZ IV, Bronzno doba, Sarajevo 1983, 547-647
Vuković 1954 S. Vuković, Ostaci neolitičkih nalazišta Draguševac i Krč, Peristol 1, Zagreb 1954, 135-141

URGESCHICHTLICHER FUNDORT OZALJ-STARI GRAD

Die alte Stadt Ozalj, auf einem malerischen, steil oberhalb des Flusses Kupa aufragenden Felsen gelegen, ist in erster Linie als Sitz mächtiger kroatischer Adelsgeschlechter: der Babonić, Frankopan und Zrinski bekannt. Auch die erste urkundliche Erwähnung der Stadt im 13. Jh. ist an die Babonićs gebunden. Die ganz hervorragende Lage der Stadt jedoch, an der Stelle, wo die Kupa aus einer gebirgigen Landschaft hervortritt und in ein ebenes Tal fließt, am Rande der Pannonischen Ebene im Nordwesten eignete sich hervorragend dazu, auch schon viel früher besiedelt zu werden. Das bestätigen die Funde von Brandgräbern der Urnenfelderkultur, die um die Jahre 1850 und 1886 auf der Anhöhe neben der Strasse, die in nordwestlicher Richtung von Ozalj bis zur slowenischen Grenze führt, gefunden wurden (Ljubić 1885: 71; 1887: 29). An derselben Lokalität wurden 1970 und 1973 noch neun weitere Urnengräber entdeckt und erforscht. Es wurde festgestellt, dass es sich um Reste eines spätbronzezeitlichen Friedhofs handelt, der im 19. Jh. beim Bau der Strasse und teilweise durch spätere Bauarbeiten zerstört wurde (Balen-Letunić, 1981; Vinski-Gasparini 1983: 550, 586). Unweit von diesem Fundort befindet sich eine kleinere Höhle, genannt Ozaljska špilja, wo im vorigen Jahrhundert ebenfalls Spuren menschlicher Anwesenheit, d.h. Bruchstücke von Keramikgeschirr, Gegenstände aus Stein, ein Zahn eines Höhlenbären gefunden wurden (Ljubić 1885: 72). Von einer langandauernden Besiedelung dieser Gegend zeugen auch die Funde aus der Höhle Vrlovka beim Dorf Kamanje, etwa sieben Kilometer westlich von Ozalj. In seiner Beschreibung dieser Höhle in dem Buch "Grad Ozalj i njegova okolina" (Die Stadt Ozalj und ihre Umgebung) erwähnt E. Laszowski, dass er darin auch "... vorgeschichtliches und römisches Werkzeug und Bruchstücke von Geschirr (Terracotta), aber auch römische Münzen des Kaisers Claudius II." gefunden habe. (Laszowski 1926: 94). Mit der Höhle Vrlovka beschäftigten sich auch Speleologen, machten einen Grundriss und führten im Jahre 1957 meteorologische Messungen durch. Zugleich sammelten sie archäologisches Material, das auf der Oberfläche und in den Seitenkanälen gefunden wurde. Im Laufe der Instandsetzung der Höhle wurden auch einige kleineren Versuchssonden gegraben, so dass im selben Jahr noch weiteres archäologisches Material gesammelt wurde (Božičević 1977: 4). Dabei handelt es sich um urgeschichtliche Keramik, überwiegend ohne jeden Schmuck, mit Ausnahme eines bikonischen keramischen Fläschchens, das durch Einritzungen und weisse Inkrustationen geschmückt ist. Den genannten Fundort ordnete Dimitrijević der Kultur von Lasinja zu (Dimitrijević 1961: 33, 43 sl. D.). Aber alles in allem waren die urgeschichtlichen Funde weder besonders reichhaltig noch besonders zahlreich, sie wiesen jedoch auf die Tatsache hin, dass die Gegend von Ozalj zumindest in der Kupferzeit und im größeren Umfang in der Spätbronzezeit besiedelt war.

Die Burg von Ozalj, nach dem Zweiten Weltkrieg stark vernachlässigt, wird in den letzten Jahrzehnten restauratorischen und konservatorischen Eingriffen unterzogen. Diese Arbeiten wurden in den achtziger Jahren intensiviert, so dass im Jahre 1989 im Rahmen der systematischen und gründlichen Erneuerung des ältesten Gebäudes, der sog. "Kornkammer", die sich an der herausragendsten Stelle oberhalb der Kupa befindet, die Erforschung der Fundamente des Baus durchgeführt wurde. Bei der Freilegung der Fundamente wurde dann eine bestimmte Menge von Keramikbruchstücken ausgegraben, die, wie es sich alsbald zeigte, aus der Urgeschichte stammen. Das bedeutet mit anderen Worten, dass sich unterhalb der mittelalterlichen Bauten eine urgeschichtliche Schicht befindet was dazu geführt hat, dass 1991 auch archäologische Forschungen begonnen haben, die alle restauratorischen Arbeiten sowie die konservatorischen Eingriffe begleiten werden.¹ Bereits in der ersten Kampagne 1991 wurde Keramik entdeckt, die ihrer Faktur nach, den Formen und der Ausschmückung nach der äneolithischen Kultur von Lasinja zugeordnet werden konnte. Das war eigentlich auch zu erwarten in Anbetracht der Funde im Zusammenhang mit der Lasinja-kultur, die nicht nur in der Höhle Vrlovka sondern auch allgemein in Nordwestkroatien und im benachbarten Slowenien entdeckt wurde. Es gab jedoch auch Keramikbruchstücke, die von dem bekannten Bild der Keramographie von Lasinja abstachen, rote Keramik von hervorragender Qualität sowie Keramik mit schlecht erhaltenen gemalten Motiven wiesen auf eine etwas ältere Epochen hin aber auch auf einen anderen Kulturkreis. Das wurde dann auch im darauffolgenden Jahr (1992) bestätigt, als eine Behausung, eingebaut in eine natürliche Felsvertiefung gefunden wurde und darin grössere Mengen rot gefärbter Feinkeramik und Keramik, die nach

dem Brennen mit schwarzer oder weisser Farbe bemalt wurde. Obwohl keine Spuren der oberirdischen Konstruktion sichergestellt wurden konnten, ist doch anzunehmen, dass dieses eingegrabene Objekt Wohnzwecken diente. In einer Ecke wurde nämlich viel Hausmüll gefunden, ferner konnten Reste einer Herdstelle und von Mühlsteinen sowie von Stein- und Knochenwerkzeug identifiziert werden (Čučković 1992).

Obwohl es in der urgeschichtlichen Schichten in Ozalj auch spätbronzezeitliche Funde sowie Funde aus der älteren Eisenzeit gibt, werden wir uns in der vorliegenden Arbeit nur mit der eben erwähnten gefärbten und bemalten Keramik beschäftigen, weil die eine neue Erscheinung nicht nur in der Gegend von Ozalj sondern auch in ganz Kontinentalkroatien darstellt. In Anbetracht der Tatsache, dass die Forschungsarbeiten noch immer in Gang sind und die stratigraphischen Angaben wegen der zahlreichen späteren Eingrabungen, Bauten und Anbauten nicht immer relevant sind, wird die Analyse der genannten urgeschichtlichen Keramik sich vorläufig auf der Typologie der Formen und Verzierungen basieren, sowie auf Vergleichen mit benachbarten Gebieten, wo es ähnliche Funde gibt (Slowenien, Ungarn, Slowakei, Mähren).

Die bisherigen Funde ermöglichen mehrere Kategorien von Keramikfunden zu definieren:

-Keramik aus gut geschlämmter Tonerde vermischt mit feinem Sand, gleichmässig durchgebrannt, der Kern in ziegelroter Farbe bzw. im Querschnitt. Was die Farbe der Oberfläche anbelangt, unterscheiden sich die einzelnen Stücke voneinander: es gibt einige die sowohl von aussen als auch von innen eine dunkelrote Schicht aufweisen (ausser sieht man sogar Spuren einer glänzenden Politur) und solche, die diese dunkelrote Schicht nur aussen haben, während sie innen ziegelrot sind, wie auch im Kern. Ein dritter Teil der Scherben hat überhaupt keine dunkelrote Glasur, sondern die Oberfläche gleicht der Querschnitt, bzw. dem Kern. An einigen Stellen sind an der Oberfläche schwarze Flecken auszumachen, die Reste von aufgemalten Verzierungen sein könnten, aber auch durch Einwirkung einiger organischen Stoffe. Nur auf einem Bruchstück eines zylinderförmigen Hohlfusses kann man mit grosser Sicherheit schwarz bemalter Verzierung in vertikaler Band- und Strichform ausmachen (T. 1/1, 3, 4).

-Keramik aus gut geschlämmter Tonerde vermischt mit Sand, der etwas grössere Harz- und Kalksteinkörnchen enthält und von ziegelroter Farbe ist. Die gesamte Aussenfläche ist dunkelrot oder bräunlichrot gefärbt, während von innen die gefärbte Fläche höchstens bis zu 2 cm unterhalb des Randes reicht (T. 1/5,6).

-Keramik aus gut geschlämmter Tonerde, vermischt mit feinem Sand, hellocker oder ockergrau getönt. Auf einem Teil der Bruchstücke dieser Art ist die ganze äussere Fläche dunkelrot überzogen sowie ein schmaler Streifen unterhalb des inneren Randes, während bei einigen Teilen abwechselnd vertikale dunkelrote Bänder und helle Streifen zu sehen sind (T. 1/8). Solche abwechselnde Streifen sind sowohl aussen als auch innen zu sehen. Unter dieser Keramik gibt es Stücke mit ausgesprochen dünnen Wänden (2-3 mm).

-Keramik aus gut geschlämmter Tonerde mit Beimischung von sehr feinem Sand, gleichmässig durchgebrannt, von hellbrauner oder ocker Farbe. Geschmückt wurde diese Keramik nach dem Brennen mit weisser Farbe, die in dicken Schichten aufgetragen wurde und leicht abblättert. Die Schmuckmotive bestehen aus miteinander verflochtenen vertikalen und gebrochenen Bändern (T. 1/2).

-Keramik aus gut geschlämmter Tonerde mit Beimischung von feinem Sand, gleichmässig durchgebrannt, von sehr hellem Ocker. Auf dieser Grundlage wurden mit dunkelroter Farbe Motive, bestehend aus parallelen Strichen aufgetragen (T. 1/7).

-Keramik aus Ton mit etwas grobkörnigerem Sand, rötlich-braun und nichtverziert (T. 2/6).

Da das gesamte keramische Fundgut noch nicht bearbeitet und rekonstruiert ist, können aufgrund der bisherigen Forschungen nur einige Formen des Geschirrs festgestellt werden. Am zahlreichsten sind doppelkonische Schüsseln mit einem konkav geformten Hals, der in stumpfen Winkel gebrochen ist, vertreten (T. 2/2). Neben ihnen ist auch ein bauchiger bikonischer Topf mit einem niedrigen zylindrischen Hals und zwei bandförmigen Henkeln, die aus dem Rand hervorgehen (T. 2/5) oder nur zwei Ösen unterhalb des Randes aufweisen (T. 2/6), zu sehen. Mehrere Bruchstücke von hohen Hohlfüssen zeugen davon, dass es zahlreiche Schüsseln auf einem hohen Fuss gegeben haben muss (T. 1/1), aber auch Schüsseln auf einem niedrigen ringförmigen Fuss. Die Bruchstücke, die von beiden Seiten bemalt sind, gehörten wahrscheinlich zu flachen, weitgeöffneten konischen Schüsseln, vielleicht auch auf einem hohen Hohlfuss. Die Henkel sind auf zweierlei Art geformt: als breite tunnelförmige Henkel, die gleich neben dem Mund hervortreten oder als bandförmige Henkel, die ebenfalls neben dem Rand oder gleich unterhalb des Randes angebracht sind (T. 2/5, 6). Die Bruchstücke von trichterförmigen hohen Hälsen waren wahrscheinlich Teile von Amphoren oder Krügen und sind in der Regel sehr dünnwandig (T. 1/6; T. 2/4). Es müssen unbedingt auch zahlreiche Exemplare von keramischen Löffeln genannt werden, obwohl sie nicht zur Kategorie der roten Feinkeramik gezählt werden können. Sie sind überwiegend ockerfarben oder grau, und es sind keine Spuren von Verzierungen auszumachen. Bislang wurden Löffel mit einem hohlen röhrenförmigen Ansatz für den Haltegriff identifiziert worden, aber auch solche, deren Griffe voll sind und mit einem stilisierten kleinen Tierkopf abschliessen.

Plastische Verzierungen konnten bei den Bruchstücken nicht gesehen werden, mit Ausnahme einer leichten kreisförmigen Vertiefung am Boden einer doppelkonischen Schüssel und einer Reihe von kleinen ovalen Vertiefungen, die ein Siegel zu formen scheinen.

Die nächsten Analogien zur Keramik von Ozalj sind in der Ajdovska-Höhle in Slowenien zu finden, in der dortigen tiefsten Schicht, bzw. im Horizont IV (Korošec 1975; 173). Die keramischen Funde waren nicht zahlreich, aber sie waren sehr aufschlussreich. Es handelt sich um ein Bruchstück einer rot bemalten Schüssel auf einem Fuss, um Bruchstücke eines ähnlichen Gefässes mit Spuren von gelblich-weiss bemalten Verzierungen, um eine grosse bikonische Amphora, Bruchstücke eines ähnlichen Gefässes, rötlich-braun bemalt, sowie um mehrere kleinere Bruchstücke von sehr feiner Faktur, unter denen es auch bemalte gab. Auf demselben Niveau, aber gesondert, wurde auch ein Löffel mit röhrenförmigem Griff gefunden (Korošec 1975; T. III/3, T. V/I, T. IX/I, T. XII/I). P. Korošec betont zwei Arten von Keramik als besonders interessant: die bemalte und die gefärbte. Von der erstgenannten Art hat sich sehr wenig erhalten, weil die Farbe zum grössten Teil abgeblättert ist. Gemalt wurde mit einer gelblichweissen Farbe auf ziegelrot getöntem Untergrund oder mit einer etwas dunkleren Farbe auf einem helleren roten Grund. Die Motive selbst konnten nicht rekonstruiert werden. Die zweite Art der Keramik, die gefärbt ist, ist auch widerstandsfähiger. Korošec unterscheidet Gefässe, deren Fläche vor dem Brennen gefärbt wurde, von denjenigen, die nach dem Brennen mit verdünnter oder pastöser roter, dunkelbrauner oder schwarzer Farbe getönt wurden. Die meisten wurden dann noch mit einer pechähnlichen Masse überzogen und auf Hochglanz poliert. Was die Formen anbelangt, ist am meisten der Typ von Gefässen auf hohem Hohlfuss, und zwar in zwei Varianten vertreten: die eine mit einem konischen Rezipienten und die andere mit einer niedrig angebrachten Bikonität und ausladendem Rand, bzw. mit einem S-Profil. Für diesen Typ von Gefässen sieht P. Korošec in Betracht auf die Faktur, Farbe und Verzierung (Beispiele aus dem IV. Horizont der Ajdovska jama haben gelblich-weisse gemalte Motive in Form eines gebrochenen Bandes) die nächsten Analogien in der mährischen bemalten Keramik, und zwar auf ihrer I. Stufe (Korošec 1975: 180). Für die grosse bikonische Amphora mit konkav profiliertem und überdimensioniertem unteren Teil sagt sie, dass sie in dieser Variante zum erstenmal unter den Funden in Slowenien zu sehen ist, und dass eigentlich die besten Analogie in den von früher bekannten Miniaturgefässen festzustellen sind, bzw. in kleinen Fläschchen (Korošec 1975: 180). Die Funde aus der Ajdovska jama hat P. Korošec zusammen mit denjenigen aus der Grabung von Resnik als spätneolithische und äneolithische ostalpine Facies der Lengyelgruppe definiert. Ihrer Meinung nach sind sie auf den Grundlagen zweier Kulturkreise, des mitteleuropäischen, bzw. mitteldonauländischen und des südlichen, des mittelmeerländischen Kreises entstanden (Korošec 1975a: 185). Die erste typologische und chronologische Bewertung der Funde aus der Ajdovska jama datiert jedoch noch aus dem Jahr 1953, als sie J. Korošec als eine besondere lokale

Kulturgruppe beschrieben hat, auf die die "slawonisch-syrmische Kultur" (d.h. die Sopotkultur nach der heutigen Fachbezeichnung) starken Einfluss ausgeübt und bei den Formen der Gefäße ist auch der Einfluss der Kulturen von Butmir und von Lengyel zu bemerken. Wegen dieser Parallelitäten hat er die Funde aus der Ajdovska jama in die späte Jungsteinzeit datiert. (Korošec 1953:65). Ähnlich ist er auch mit den Funden aus Drulovka bei Kranj vorgegangen, weil er die Verwandtschaft mit jenen aus der Ajdovska jama sofort gesehen hat, aber auch mit den Funden aus Zbelovo, Zreče und Brezje. In der Keramik aller genannten Lokalitäten hat er Elemente der Kulturen aus Butmir, der slawonisch-syrmischen und der Lengyel-Kultur entdeckt, die Funde in Slowenien schreibt er jedoch in ihrer Ganzheit keiner von diesen Kulturen zu. Er kommt zum Schluss, dass es sich um eine lokale Gruppe handelt, die zur Zeit auf das Gebiet von Slowenien (die Steiermark, Kärnten, das Krkatal) beschränkt ist, ist aber der Überzeugung, dass zu diesem Kulturkreis auch zukünftige Funde in Kroatien, vor allem im Kupatal zu zählen sein werden (Korošec 1956: 12, 13). Zu den Verbindungen mit der Lengyelkultur veranlassen ihn mehrere Elemente: keramische Löffel mit röhrenförmigem Griff, die konkave Profilierung der unteren Teile der Gefäße im Gegensatz zum oberen Teil, der abgerundet ist, und schliesslich die Tatsache, dass diese Keramik nach dem Brennen mit roter Farbe bemalt wurde (Korošec 1956: 17). Im Jahr 1960 bezeichnete Korošec auch die spätjungsteinzeitliche Erscheinung als alpine Facies der Lengyelkulturgruppe (Korošec 1960: 47), deren neolithische Grundlage noch nicht bekannt ist, deren Quellen jedoch im donauländischen Pannonien zu suchen ist (Korošec 1960: 47). Obwohl er in einigen späteren Arbeiten den Einfluss und die Bedeutung der Lengyelkultur in der Gestaltung der alpinen Facies zu mindern versuchte, ja sogar Zweifel im Zusammenhang mit der Benennung der Kultur anmeldete (Korošec 1964: 38-40), indem er neolithische und äneolithische Funde in der Burg von Ptuj bearbeitet, betont Korošec wieder die Anwesenheit von reinen Lengyel-Elementen im slowenischen Material (Korošec 1965: 15). Mit dem Problem des späten Äneolithikum in Slowenien befasste sich auch S. Pahič, der in der Keramik der westslowenischen Fundorte auch eine ganze Reihe von Lengyel-Charakteristika sah (Pahič 1976: 68, 69). Die am meisten ausgeprägten Lengyel-Elemente sind an der Lokalität Andrenci zu sehen, so dass er sie für eine spätneolithische Siedlung hält und dadurch die alte Idee von Korošec unterstützt von einer älteren Grundlage, aus der sich dann die alpine Facies der Lengyelkultur entwickelt hat (Pahič 1976: 71).

Die bemalte und gefärbte Keramik von Ozalj hat also Parallelen an mehreren Fundorten in Slowenien. Das ist in erster Linie Ajdovska jama und die Burg von Ptuj (Pettau) (Korošec 1965: 13), aber auch unter der Keramik der Ausgrabungen von Resnik gibt es Bruchstücke von Geschirr, das mit orangefarbenen-ziegelroter Farbe bestrichen ist, die ihrerseits ziemlich leicht abzuwischen ist. (Harej 1975: 150). Rot gefärbte Keramik ist auch in der untersten Schicht der urgeschichtlichen Siedlung Moverna Vas bei Črnopolje zu finden, also territorial Ozalj am nächsten gelegen. (Dular 1985: 101, 102). Die Bestreichung der ganzen Fläche mit roter Farbe ist eines der gemeinsamen Charakteristika der meisten Fundorte, die die slowenischen Archäologen in kultureller Hinsicht als die alpine Facies der Lengyelkultur bezeichnen. Es scheint, dass auch in Kroatien mit verwandten Fundorten gerechnet werden muss. Keramik mit gleichen Kennzeichen wurde in der mehrschichtigen Siedlung bei Peplane in der Podravina (Drautal) gefunden.² Aber auch unter dem Material einiger von früher bekannter Fundorte, die der Lasinjakultur zugeschrieben werden, sind einige Bruchstücke der Keramik, die nach dem Brennen mit roter Farbe bemalt wurden, zu finden, z. B. in Bektinac bei Križevci (Homen 1990: 65, Sl. 5/5) Cerje Novo-Draguševac (Vuković 1954:), oder an einigen neueren Fundorten wie Jasenaš-Veliki Cimer (Marković 1989: 66).

Eine Situation, die derjenigen von Ozalj sehr ähnlich ist, findet man auch in Westungarn, genauer gesagt in dem südwestlichen Transdanubien in der Gespanschaft Vas. An etwa zehn Fundorten wurden Spuren von urgeschichtlichen Siedlungen festgestellt, die aufgrund der Keramikfunde der Lengyel- und der Lasinjakultur zugeordnet werden können. (Károly 1992). Bis zum Jahre 1973, als Probeausgrabungen in der ersten von diesen genannten Siedlungen, und zwar derjenigen in der Nähe des Ortes Sé gemacht wurden, war in diesem Teil Ungarns die Lengyelkultur noch unbekannt. Ihre Existenz an einer ganzen Reihe von Lokalitäten hat zahlreiche Fragen aufgeworfen, angefangen mit der Frage, ob die frühe Lengyelkultur die transdanubische lineare Bandkeramik abgelöst hat, was für Verbindungen zu den benachbarten Gebieten - dem heutigen Österreich, der Slowakei, Slowenien und Kroatien bestanden - bis zur Frage nach der Entstehung und der Gestaltung der äneolithischen Lasinjakultur. M. Károly zufolge ist das gesamte Lengyel-

